

A.GRØN

EN DIALEKTFORSKER FRA AGGER

I hundredåret for hans fødsel

Af K. RINGGAARD

I DANSK FOLKEMINDESAMLING findes opbevaret alle de breve, som præsten H. F. Feilberg modtog med bidrag fra mange forskellige personer, mens han udarbejdede sit bekendte store firebinds værk: "Ordbog over jyske almuesmål".

Disse bidrag er af vidt forskelligt omfang og kvalitet. Mange af dem er kun enkelte breve med særlige udtryk og vendinger. Men nogle få hæver sig langt over de øvrige. Blandt disse er samlingens nummer 1922/64.

Straks man tager dette bundt breve i sin hånd, bliver man imponeret af samlingens omfang, og når man fordyber sig i den vokser ens imponerthed mere og mere til man ender med at føle ægte beundring.

I forordet til ordbogen nævner Feilberg sine forskellige bidragydere, og blandt disse fremhæver han særlig denne indsender: "lærer A. Grøn i Hellum pr. Brønderslev, der med et skarpt øre forbandt en fin sprogsans, og som udarbejdede for sin hjemstavn, Agger, en udførlig og klar ordliste og som i årenes løb ej trættedes ved at modtage og besvare mine mange breve om tvivlsomme spørgsmål angående Vendelbomålet, og hvem jeg skylder mere end én klar opredning af vanskelige forhold".

Dette er smukke takkeord. Men man skal ikke have læst længe i samlingen, før man synes, at de ikke slår til.

Lærer Anton Grøn med familie

Anton Kristian Kristensen Grøn, eller som han i reglen underskrev sig A. Grøn, fødtes i Agger 1861 som søn af strandfoged Kristen Jensen. Han forlod tidligt sin hjemstavn for at studere. Han læste til lærer ved Jelling seminarium, hvorfra han dimitteredes 1880. Hans første pladser var kun kortvarige. Først var han en tid huslærer på Oudrupgård på Horsenseggen. Fra november 1881 var han andenlærer i Hørmested pr. Sindal, men allerede 4/7 1883 opnåede han et enelærerembede i Hellum ved Brønderslev. Her forblev han indtil det i 1896 til hans store glæde lykkedes ham at faa et andet enelærerembede nærmere sit fødested, i Nørhå i Ty, hvor han virkede i tredive år, til han

i 1926 pensioneredes og flyttede til Hillerød, hvor han døde i november 1928.

Hans forgænger i embedet i Hellum var den tidligt afdøde Laust Røjkjær. Denne var heller ikke vendelbo, men fra Holmsland klit. Han havde tidligt interesseret sig for sin dialekt og nedskrevet adskilligt med en selvlavet og desværre meget inkonsekvent lydskrift.

Dette tilfælde gav stødet til, at A. Grøn også blev dialektoptegner.

Den 11/8 1884 skriver han til Feilberg: "Ved at gennemse afdøde Lærer Røjkjærs efterladte Papirer har jeg fundet en righoldig Samling af forældede Ord og Talemaader, der vist nok har været stillet til Deres Raadighed. Jeg vil imidlertid spørge Dem, om De vil benytte en lille Samling af lignende Ord, som jeg har fra Ty".

Feilberg har med glæde taget imod tilbudet; det ses af, at Grøns næste brev er dateret allerede 18/8 1884, og i den følgende halve snes år er brevvekslingen imellem dem meget livlig. Gradvis drages Grøn mere og mere ind i ordbogsarbejdet, og til sidst synes man næsten han har status som medredaktør. Men alt skete pr. korrespondance; de to så kun sjældent hinanden.

I begyndelsen var der naturligvis en hel del problemer, som Grøn stod usikker over for. Et af dem var ordbogens omfang. Som de fleste mente han først, at en jysk ordbog blot skulle omfatte de særjyske gloser og udtryk. At fællesdanske ord skulle tages med i deres særlige dialektale form faldt ham ikke ind: "Jeg har ikke taget nær saa mange Ord med som R[øjkjær]. Det forekommer mig, at der er en Mængde af Rs., der ere saa almindelige, saa lig alm. Talesprog, at deres medtagen ikke er nødvendig; men deri fejler jeg maaske". (18/8 1884). For at vejlede ham på dette punkt, sendte Feilberg ham den lille tryksag "Plan for en ordbog over jysk folkemål", som blev udsendt 1882 af Universitets-Jubilæets danske Samfund, der havde påtaget sig udgivelsen af ordbogen. Så allerede 15/12 1884 kan Grøn skrive: "Som De ser, har jeg taget selv de almindeligst forekommende ord med, i det jeg har henholdt mig til "planen" som De sendte mig".

Endnu manglede der dog en del i præcision og klarhed. Men Feilberg sendte så resolut manuskripterne tilbage forsynet med bemærkninger som: flt.?, bøjning?, betydning?, eller blot: ?. Og dette var tilstrækkelig vejledning for Grøn. 2/9 1885 skriver han: "nu har jeg, da der var adskilligt at rette på manuskriptet, helt omarbejdet det og taget hensyn til alle de spørgsmålstejn, der keg frem af marginen".

Og fra nu af er Grøn helt udlært. Alt hvad han skriver er omhyggeligt udarbejdet. Ordenes udtale og bøjning er angivet, ofte med bøjningsvarianter, betydningen er klart belyst, om nødvendigt med en længere forklaring eller tegning, og der gives mange sætninger som eksempler på ordenes brug.

En anden vanskelighed i begyndelsen var lydskriften. Grøn havde naturligvis aldrig lært nogen sådan, og han står først ganske famlende over for dette problem. Han dobbeltskriver konsonanter uden egentlig betydning stort set som i rigssprogets ortografi, og han anbringer prikker og streger på forvirrende måde. I det første, returnerede manuskript har Feilberg da i marginen anbragt notitser som

g = hårdt g - ganske, takke (udtalt tag?)

q = blødt g - dog (udt. dåq)

og han retter ud fra sit kendskab til vestjysk Grøns udtaleangivelse til det rigtige.

Grøn må dog også have modtaget en mere udførlig vejledning, som imidlertid desværre ikke er bevaret i korrespondancen. Thi 15/1 1885 skriver han: "Som De snart vil se, har jeg foretaget adskillige rettelser, thi det er egentlig først efter modtagelsen af Deres sidste brev, at jeg har fået rigtig rede på lydbetegnelsen. Jeg havde min visdom fra Røjkjærs optegnelser, og han har nok deri fulgt egne vedtægter".

En tid benytter Grøn nu trofast den ønskede lydskrift. Men efterhånden som han bliver mere og mere fortrolig med den, begynder han på enkelte punkter at gøre oprør imod den, hvor han følte, at den ikke var helt dækkende for aggerudtalen.

Han har dog ingensinde held med sit oprør. I nogle tilfælde retter Feilberg lige så stille Grøns udtaleangivelse til sin egen sædvanlige. Det gælder f. eks. vokalen i endelsen -ing, hvor Grøn vil have e, men Feilberg konsekvent anfører ?.

I andre tilfælde giver Feilberg en begrundelse, som Grøn må bøje sig for. F. eks. ønsker Grøn flere tegn for den tryksvage vokal, som han hævder ikke altid er ?, men har farve efter den foregående vokal. Hertil svarer Feilberg: "For at holde nogenlunde konsekvensen, må jeg lade Deres utvivlsomt nøjagtigere betegnelse ligge". Og Grøn må give sig, dog under protest: "Imidlertid har De jo begyndt med ?, og så må det sagtens konsekvent gennemføres, jeg fordrer ikke, at De skal bruge min betegnelsesmåde, og hvis den i nogen måde virker forstyrrende for Dem, skal jeg ikke bruge den".

Et andet eksempel herpå er følgende ordveksling omen stav i et kar el. en tønde, som i Agger hedder stöw: flt. stöw:r; "De må ikke skriver stöw?r, det bliver jo navnet på en hundear". Feilberg svarer: ". . . det er en betegnelse, jeg er gået udenom, fordi jeg ikke mente at have kompetence til at afgøre det, spørgsmålet nemlig, når -l og -r var "vokaliserede", d.v.s. lød med vokal, og når ikke. Jeg har som regel *alle* steder skrevet dem -el, -er, for rent at vise spørgsmålet fra mig; af den slags er der desværre flere, som jeg har måttet lade ligge, f. eks. når -r lyder som endekonsonant og når ikke; det tykke l i Skanderborgegnen og Sønderjysk; jeg har hverken haft frihed eller tid eller penge til at gå ind på en del af den slags spørgsmål, der for mig vilde kræve meget ekstraarbejde".

Det er altså hensynet til ensartetheden og konsekvensen inden for ordbogen, der får Grøn til at bøje sig.

Mærkeligt er det, at han aldrig har protesteret på et andet punkt, hvor hensynet til konsekvensen ikke kunne spille ind. Det gælder den såkaldte oralisation af stødet,

altså de tilfælde, hvor de nordlige og vestlige dialekter har indskudt en k- eller t- lyd svarende til rigssprogets og de andre dialekters stød. Denne oralisation findes altid angivet for vendelbomålets vedkommende, også i Grøns optegnelser, så udtalen af hus gives som *huks*, af bi som *bic* (d.v.s. *bitj*) o.s.v., men kun ganske sporadisk ved vestjyske dialekter.

Anton Grøns barndomshjem i Agger

At Grøn har været klar over, at denne udtale også findes i Agger ses allerede af hans andet brev til Feilberg 18/8 1884: "Betoningen i Folkesproget i Agger er ikke slet den samme som i det øvrige Thy. Hvad der strax paaagtes som noget ejendommeligt er det stødende i Ordlyden. Hoved i Tybomalet er Huä, men i Agger Huwvä, det er omtrent som man i sidste Stavelse sagde kwä, altså Huwkwä". I marginen til dette brev har Feilberg lydskrevet oplysningen som *huw?* og sådan er det trykt i ordbogen.

Det er en stor skam, at Grøn ikke stod fast på dette punkt. Nu kan man let blive forledt til at tro, at den vestjyske oralisation er et ganske nyt fænomen, som har udbredt sig fra Vendsyssel.

Hvor fint et øre, Grøn i virkeligheden havde, fremgår af hans indførelse af et nyt tegn i vendelbooptegnelserne. Det benyttes fra 19/1 1891 og dets betydning forklares i en tilskrift: "Det brugte tegn under visse bogstaver antyder, at bogstavet udtales langt, at der dvæles på det, men ikke slet så meget, som når der er streg under". Hans brug af tegnet viser klart, at han her som den første har iagttaget den vendsysselske halvlængde foran visse konsonanter i ord, hvor slutstavelsens -e er faldet bort, en iagttagelse, som den indfødte vendsysselske dialektoptegner J. M. Jensen først gjorde i august 1895.

De ovennævnte mindre uoverensstemmelser mellem Feilberg og Grøn angående lydskriften havde imidlertid ingen indflydelse på deres samarbejde. Det fortsatte harmonisk under stor arbejdsindsats fra Grøns side.

Han udarbejdede sin aggerordbog bogstav for bogstav efterhånden som Feilberg fik brug for den, således at han altid var et stykke forud for Feilberg, der på denne måde næsten kunne benytte hans bidrag som redaktionsforlæg. Hvor afhængig Feilberg var af denne stadige bistand, ser man tydeligt af et brev fra 11/10 1889: "Nu kommer vel også for dem en roligere arbejdstid og så beder jeg dem atter tænke på mig. Måtte jeg nu ikke bede dem om et par ord, hvad jeg måtte vente af dem i vinterens løb. Så vilde

jeg så vidt muligt rette mig i mit arbejde derefter. Deres bidrag har mere end én gang redet spegegarn for mig, og der er mere tilbage. Deres forbundne og taknemmelige H. F. Feilberg”.

Og Grøn var utrættelig. Hver gang han har været en tur hjemme i Agger, sender han tillæg til de allerede afsendte bogstaver. Det samme sker, når Feilbergs mange spørgsmål giver anledning til, at nye ord dukker op.

Også på anden måde hjalp han. Hver gang et hefte af ordbogen var færdig i korrektur gennemså og rettede han det, sendte korrektiver og supplement. Ligeledes gennemså og rettede han, hvad Feilberg modtog fra andre meddelere i Ty, hvis evner han for øvrigt ikke har meget tilovers for.

På grund af den omhyggelige udarbejdelse giver Aggersamlingen kun sjældent anledning til spørgsmål fra Feilbergs side. Derimod nærmest oversvømmes Grøn med spørgsmål om vendsysselske forhold. Han boede jo nu midt i Vendsyssel og kunne hente oplysninger hos mange gamle folk i sognet. For øvrigt var hans kone også vendelbo, men hende benyttede han kun sjældent som meddeler, da hun efter hans mening er for ung.

Dette førte til, at Grøn faktisk udarbejdede en vendsysselsk ordbog parallelt med aggerordbogen. I hans manuskript står oplysningerne side om side. Når så dertil lægges de utallige besvarede spørgelister må man sige, at Grøn har bidraget med mindst lige så meget fra Vendsyssel som fra Agger.

Det er egentlig forbløffende, at han kunne få tid til det. Han havde dog også andet at gøre, som det fremgår af de sparsomme personlige oplysninger i brevene. Skolen skulle jo passes. Kun sjældent er han så heldig som den vinterdag, da en snestorm holder børnene borte, så han kan sidde i fred og ro i skolestuen og arbejde med ordbogen. Som stedets lærer måtte han også på mange forskellige måder bistå befolkningen med råd og dåd. Dertil kom skoleloden, selv om hans kone også her var ham en dygtig medhjælp; engang forsinkes han på en rejse: ”min hustru havde med vanlig flid og omtanke taget sig af husstellet, både det ind- og udvendige. . Rugen var således inde og kommen godt i hus”.

Den voksende familie lagde naturligvis også beslag på ham: ”Jeg mærker også, efter som tiden går, at det bliver mere og mere vanskeligt for mig at få ro til boglig syssel. Jeg har nu fire børn, hvoraf det ældste er 3½ år; de vil også gerne, at jeg skal give mig noget af med dem” (9/1 1889). ”Den tunge skæbne vi fristede i sommerferien borte fra hjemmet ved et sørgeligt ulykkestilfælde at miste vort ældste barn, der var ligesaa ualmindeligt godt udrustet i sjælelig henseende, som han var skøn af udvortes, medførte for mig en slappelse som kun langsomt har fortaget sig. Herunder har også De måttet lide; men nu håber jeg, at det skal lykkes mig at komme til at føle interesse for ordbogsarbejdet igen”. (11/12 1889). Han påtager sig endda yderligere opgaver: ”Det skorter jo sommetider på tid og ro; jeg har tilmed i vinter holdt aftenskole 3 aftener om ugen”. Og han ansøger om kursus i København (med anbefaling fra Feilberg), ligesom han gang på gang beder Feilberg låne sig bøger om sproglige og folkloristiske emner.

Grøn modtog i den tid, deres forbindelse varede, mange beviser på, hvor højt Feilberg værdsatte hans medarbejderskab. Og så snart han viste tegn til at trættes,

lagde Feilberg yderligere pres på ham: ”Kære ven! De er et rart menneske at have med at gøre; thi både svarer de og svarer de godt”. (23/10 1886). ”Dernæst må jeg bringe dem en særlig tak for deres G.; jeg har aldrig nogen steder fra haft noget så redt og udførligt i hænde, dette være sagt, foruden de gode eksempler og ny oplysninger, de bringer mig”. (3/7 1888). ”Deres brev var mig et bevis på deres fine og skarpe øre. . jeg beder Dem indstændig at holde ud en stund endnu, jeg ved ingen mu lighed til at undvære Dem. . Jeg beder Deres hustru tale ordbogens sag hos Dem”. (12/1 1889). ”Jeg ønsker så meget gerne at bevare forbindelsen med Dem, Deres hjælp har været af så stor betydning”. (10/12 1889). ”Jeg havde tiltænkt dem plads i det nye arbejde med skarpere lydbetegnelse, da jeg er overbevist om, at De for Deres eget og vendelbomålet måtte kunne præstere noget dygtigt”. (14/4 1890). ”Kunde De ikke have lyst til at udarbejde en lyd- og formlære for vendelbomålet og Deres eget. Det synes mig, De måtte have mange af betingelserne for det. Ønskeligt var det ganske vist, at De kunde bruge Dania lydskrift, men det går vel også uden”. (25/2 1891).

Resultatet af sit arbejde kunne han også se i ordbogen efterhånden som den skred frem. Næst efter Darum, hvor Feilberg selv virkede, er Agger det stednavn, der er hyppigst nævnt, ikke mindre end 7050 gange (Darum 14.150 gange). Hvor mange af hans oplysninger fra Vendsyssel, der er kommet med er ikke så let at se. Her havde Feilberg også andre gode meddelere, først og fremmest J. M. Jensen fra Børglum og alle oplysningerne er blot mærket ”Vends.”

Dog kunne Grøn have haft årsag til at være mindre tilfreds på dette punkt. Hvad han indsendte var nemlig betydeligt mere. Måske det firedobbelte. Feilberg har excerperet hans meddelelser på en mærkelig sporadisk måde. Man forstår nok, at det kan have været økonomisk og arbejdsmæssigt uoverkommeligt at citere alle Grøns eksempelsætninger. Men i disse eksempler ligger der ofte gemt interessante ord, som det ville have været en gevinst for ordbogen at have anbragt på den alfabetisk rette plads. Og det er komplet uforståeligt, hvorfor Feilberg gang på gang har oversprunget mængder af ord i Grøns alfabetiske liste, ofte ord, som man syntes bedre kunne fortjene at komme med end dem, der er medtaget. Men i korrespondancen findes der ikke noget, der viser at Grøn har protesteret. Har han været utilfreds, har han sagtmodig fundet sig i det, men trofast fortsat med at være lige udførlig og omhyggelig.

Da ordbogen i 1893 forelå færdigtrykt, bortset fra tillægget, kunne han altså se tilbage på ni slidsomme og arbejdsfyldte år med den bevidsthed, at han havde udført et godt og værdifuldt arbejde. Feilbergs mange opmuntrende og taknemmelige breve kan kun have bestyrket ham i den bevidsthed.

Dette er vel grunden til, at han følte, at Feilberg i forordet til ordbogen, dateret juli 1893, ikke gav ham så stor en del af æren, som tilkom ham. Hvad han har skrevet til Feilberg, ved vi ikke, da netop dette brev ikke findes bevaret i samlingen, men hvor hårdt skuffelsen har ramt ham, aner vi gennem Feilbergs sørgmodige og undskyldende svar og forsvar skrevet 15/1 1893: ”Kære hr. Grøn! Som jeg skrev til Dem, er der sluppet et og andet for mig, da det blev pludselig bestemt, at bindet skulde sluttes, og fortalen skulde gøres færdig, inden prof. Jespersen, som

skulde gennemse den, forlod landet, d.v.s. på knap 8 dage. Iblandt de ting, som slap fra mig, var en tak til Dem for Deres venlige og hjælpsomme tilbud, jeg var ked af det, da jeg opdagede det, og det har gjort mig mere ondt nu, da De har følt det som en forbigåelse. Når De får bogen og påny gennemlæser fortalen, vil De se, at den ting har ligget mig på sinde mere end andet, dette: ikke at smykke mig med lånte fjer el. give mig ud for hvad jeg ikke er. Oprindelig var det min tanke, at betegne medarbejderne med tal (1, 2, 3 osv.) men måtte meget snart opgive tanken som uigennemførlig og en ny fejkilde. Fra Vends. for eks. har jeg jo af større samlinger, deres iberegnet, haft i hænde og afskrevet c. 10, foruden en mængde mindre meddelelser, jeg kan knap opgive hvor mange; for Vestj. er det i hundredvis. Aggermålet er jo deres hélt, men for Vendelbomålet kunde jeg ikke, om jeg vilde, markede deres særskilt, da det er indskrevet med det meget andet i håndskrift”.

Dette er vist nok det sidste brev, der er vekslet imellem dem; hermed lader deres forbindelse til at være afbrudt.

Det var synd for begge parter, at deres så fortræffelige og givtige samarbejde skulle ende i en sådan misstemning.

Men en trøst må det da være, at Grøns rolle for dialektforskningen ikke er udspillet dermed.

På Institut for jysk sprog- og kulturforskning ved Aarhus Universitet foregår der for øjeblikket under professor Peter Skautrups ledelse et intensivt indsamlingsarbejde for at skaffe materiale til en ny jysk ordbog, som skal erstatte Feilbergs gamle og medtage stof, som han ikke har kunnet få fat på eller ikke ene mand kunnet overkomme at medtage.

Som et led i dette arbejde er man nu i færd med at udskrive alt Grøns indsendte materiale på sedler. Hvor stor denne seddelsamling vil blive kan ikke siges endnu, men at der bliver adskillige tusind sedler er givet.

På denne måde vil Grøn da endnu engang komme til at bidrage til en ordbog. Forhåbentlig vil hans store indsats denne gang blive udnyttet efter fortjeneste.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1961, side 431-443).